

Samspel i behandlingsarbetet

Klientdemokrati som slagord och verklighet

Lars Bremberg

Demokrati är en krävande styrelseform. Det har en nyss avgången statsminister ofta understrukt. Att tillämpa demokrati i relationen terapeut—klient är också krävande. För både terapeut och klient. Det framgår med stor skärpa av denna artikel av Lars Bremberg.

Demokrati är att dela makten men också att dela ansvar och ta konsekvenserna. Demokrati kan inte vara villkorlig. Det kan inte vara så att någon part när som helst kan ta tillbaka eller lämna tillbaka makten och ansvaret. Demokrati är heller inte att förneka den ojämlikhet mellan terapeut och klient som kan ligga i den förres sakkunskap.

Det är några av de teser Bremberg bygger upp sin analys på. Bremberg har provat själv. Han är föreståndare på vårdinstitutionen Vallmotorp i Katrineholm.

När vård började betraktas som något farligt att varna för och de vårdande myndigheterna och tjänstemännen främst sågs som patriarkaliska maktutövare — då blev naturligt att som en kontrast konstruera begreppet "klientdemokrati".

Jag tror det blev en samlande rubrik för åtskilligt, varav mycket var mindre genomtänkt fast välsenat.

Så påverkades säkert många av olusten inför vårdmyndigheternas tvångsmedel: klientdemokrati blev ett alternativ till myndighetsutövning. Det är, tror jag, att i onödan skapa ett nytt begrepp, eftersom medborgarens förhållande till myndig-

heterna måste innehållas i vårt allmänna demokratibegrepp och inte alls skall spaltas upp i särskilda specialdemokratier. Inom ramen för den myndighetsutövning som folket i val direkt eller indirekt beslutat, finns det föga utrymme för medbeslutanderätt för den enskilde. Det folkliga inflytandet över myndigheterna sker ju i sina särskilda former.

Demokrati är att dela makten och ansvaret

Man måste hålla isär formerna för myndighetsutövning och frågan om demokratisk medbeslutanderätt för socialvårdens klienter och andra patienter.

Det är inte heller särskilt troligt att vi kan bygga in meningsfyllda former av medinflytande i institutioner för tvångsvård.

Ytterligare ett område, där debatten om klientdemokrati snubblat omkring, skulle jag vilja avföra från kartan: när man egentligen inte menar någonting annat än att klienter skall behandlas korrekt och medmänskligt av vårdarbetare på olika nivåer. Det må vara en demokratisk rättighet att bli anständigt behandlad, men den delas i så fall av oss alla, och gäller inte klienter i speciell grad.

Vi talar gärna och mycket om attityder till klienter och försöker att lära ut inte bara ett vänligt utan också ett jämlikt sätt att mötas på. Det kallas gärna för service men också för "terapeutisk hållning".

Klientdemokrati måste rimligtvis ha mera innehåll än demokrati i största allmänhet eller självklara krav på hyggligt bemötande.

Demokrati handlar om att dela på makten, besluta tillsammans, dela på ansvaret. Klimatdemo-

.....

Klientdemokrati måste handla om att klienter får vara med och besluta, med och dela på ansvar, i sin yttersta konsekvens också med och bära konsekvenserna av fattade beslut.

.....

krati måste handla om att klienter får vara med och besluta, med och dela på ansvaret, i sin ytters- ta konsekvens också med och bära konsekvenserna av fattade beslut.

Inom ramen för offentliga myndigheter är detta nästan omöjligt att förverkliga. Här får man nog nöja sig med serviceinriktning, terapeutisk hållning och kanske ärliga kanaler för information och öm- sesidig kritik. Min uppfinningsförmåga räcker inte till för att konstruera några arbetsformer på en klinik eller socialbyrå som kunde göra skäl för namnet klientdemokrati.

Detta hindrar alltså inte att man kan mötas som medmänniskor och arbeta tillsammans i en öppen atmosfär.

Den mest renodlade formen av klientdemokra- ti är förstås den där klienterna ensamma styr och ställer, t ex i länkföreningar och odlarkollektiv. I den mån detta inte innebär att man berövas be- hövlig professionell hjälp av specialutbildad perso- nal utan man verkligen har en reell chans att kla- ra sina problem tillsammans, då är det eftersträ- vansvärda alternativ, inte minst därför att de just erbjuder ett vuxet, demokratiskt alternativ. Från USA vet vi dock att sådana självständiga kollektiv av klienter också kan utveckla odemokra- tiska arbetsformer. Vad man alltid slipper är dock "förtryck" utövat av experter.

Eftersom jag blivit ombedd att särskilt fundera över förhållandet mellan personal och klienter i klientdemokratiska modeller, så faller de personal- lösa alternativen utanför ramen.

.....

I den mån detta inte innebär att man berövas behövlig professionell hjälp av specialutbildad personal — — — då är det eftersträvansvärda alternativ.

.....

Skolor i demokrati

De enda ställen jag känner till där man praktiskt prövar klientdemokrati i den strängare variant som jag försökt definiera, är institutioner som arbetar som "terapeutiska samhällen". Naturligt- vis varierar graden av verkligt inflytande från det ena terapeutiska samhället till det andra, inte minst beroende på vem som är huvudman. Mest ärlig blir demokratin om man har beslutanderätt i ekonomiska frågor, även om andra beslut, t ex om vem som skall skrivas in eller skrivas ut, kan upp- fattas som mera angelägna och mera känslolad- dade.

Först må det vara riktigt att filosofera något över maktfördelningen mellan personal och klien- ter och andra intressenter på ett terapeutiskt sam- hälle.

En fråga blir då om det är så att personalen (eller, formellt riktigare, institutionens styrelse) av- stått från en del av sin makt och gett den till klien- terna. Vi har ju nämligen vanligtvis den uppfatt- ningen att demokratiska rättigheter är något som folket tagit sig, inte något som upplysta maktha- vare delat med sig av. Historien har exempel på sådana upplysta despoter, men man kan ju undra om deras generositet beror på politisk realitetsan- passning, man avstår frivilligt från makt först i elfte timman, strax innan man ändå skulle tvingas avstå. Någon gång har kanske klientdemokrati genomförts genom revolutionära handlingar eller under förstuckat hot, men inte ofta.

Tänkbara konsekvenser av att klientdemokrati upplevs som ett resultat av de ursprungliga makt- havarnas storsinhet är, att de sålunda vunna rät- tigheterna kan misstros, att det kan spekuleras om att de kan återkallas vid missbruk.

Sådant återtagande eller risken därför behöver väl inte vara enbart dålig; det kan leda till frukt- bara tester av hållbarheten och intressanta utma-

.....

Vi har ju nämligen vanligtvis den uppfatt- ningen att demokratiska rättigheter är något som folket tagit sig, inte något som upplysta makthavare delat med sig av.

.....

— — — *den som läggs in som patient på en kirurgisk avdelning kräver effektivitet, inte medinflytande.*

ningar. Och det är ju inte alls så att det bara kan bli fråga om att de gamla makthavarna tar tillbaka de befogenheter de släppt ifrån sig. Vad som också händer är att klientgruppen känner sitt nyvunna ansvar som tungt och försöker att lägga tillbaka bördan på personalen. Alla sådana konflikter kan vara berikande och leda fram till en djupare förståelse av demokratins väsen.

En annan filosofisk aspekt på klientdemokrati-begreppet är frågan om varför man strävar efter demokrati: den som läggs in som patient på en kirurgisk avdelning kräver effektivitet, inte medinflytande. Likaså kunde väl den som offrar åtta månader för att kurera sig från missbruksproblematik i första hand vara inställd på resultat efter behandlingen, mindre på att själva behandlingsperioden skall vara trivsamt.

Kan man använda "demokrati" som metod eller medicin? Och om syftet med klientdemokratin är sådant från initiativtagarnas sida: blir det då en fungerande demokrati? Blir personalen inte jämlikar och medlemmar i kollektivet utan hemliga gubbar och outgrundliga terapeuter? Och den frågan gäller inte bara hur personalen uppfattas av klienterna utan än mer hur personalen uppfattar sig själv. Jag tror mig veta att det förekommer att personal på terapeutiska samhällen ser demokratin som en metod att aktivera klienterna, som ett nödvändigt ont, som ett spel.

Jag vill inte hålla det för helt otroligt att man skulle kunna driva ett ganska effektivt terapeutiskt samhälle med en sådan manipulativ syn på demokratin, på sex—åtta månader kommer kanske flertalet klienter inte att hinna avslöja bluffen och ta skada av känslan att återigen bli sviken och inte tagen på allvar.

Å andra sidan tror jag att det blir svårt att orka arbeta som anställd i ett terapeutiskt samhälle om man inte tagit in de demokratiska principerna

i sitt hjärta utan bara ser dem som ett socialt träningsprogram för asociala personer.

Det är ju också en angelägen princip för moderna psykoterapeuter att vara "genuin", att "gå ut med sig själv", att inse och erkänna att man befinner sig i ett förhållande av ömsesidigt givande och tagande med sin klient. Då blir demokratin något som är bra för det terapeutiska kollektivet och för alla dess individer, inte bara en nyttig upplevelse för klienterna.

När psykoterapeuten är genuin och processen jämlik, då blir den ett sätt att främja demokratin i samhället. Bland det som brukar beskrivas som "verksamma faktorer" i gruppterapi är just att behandlingen inte är något som en aktiv expert utsätter en passivt mottagande patient för. Utan att gruppmedlemmarna likaväl som grupplederen/terapeuten tar aktiv del i behandlingen, något som medför: att man får uppleva att andra upplevt detsamma eller liknande som man själv, och att man kan jämföra erfarenheter och problemlösningsmetoder: att man själv inte bara är svag och i behov av hjälp utan även är någon som kan hjälpa andra och kan upplevas som viktig.

Och i terapeutiska samhällen, som kanske kan beskrivas som den logiska vidareutvecklingen av gruppterapi som teori och metod, understryks den avgörande betydelsen av att den verksamma faktorn, som här brukar kallas "social learning", social inlärning, sker i en "peer group", en grupp av jämlikar, där man får bära ansvaret för sig själv och dela ansvaret för kamraterna och för kollektivet, känna sig in i rollen som vuxen. Just precis så som demokrati är det enda politiska system som bygger på ett vuxet beteende av medborgarna.

Sett på detta sätt blir terapeutiska samhällen skolor i demokrati, och de problem av mentalhälsokaraktär som man jobbar med där kan beskrivas som social oförmåga, illa lösta konflikter mellan

När psykoterapeuten är genuin och processen jämlik, då blir den ett sätt att främja demokratin i samhället.

Det förtryck som återfinns i terapeutiska samhällen är sannerligen inte subtilt utan handfast och rentav brutalt.

rätten att få vara en unik individ och plikten att vara en solidarisk samhällsmedborgare.

Psykotterapi i allmänhet och även den form därav som bedrivs i terapeutiska samhällen har ibland kritiskt beskrivits som "subtilt förtryck". Det är måhända en definitionsfråga. Jag kunde säga, att förekommer sådant "förtryck" så är det inte fråga om ett terapeutiskt samhälle utan om någon skum efterapning. Eller också är "förtrycket" så subtilt att det inte går att upptäcka och än mindre att uppleva, och då blir det en akademisk fråga, och det tror jag är precis vad det är fråga om. Dvs det handlar om sådant "subtilt förtryck" som finns överallt mellan människor och som troligtvis finns mindre i terapeutiska samhällen eftersom man där är observant på fenomenet. Det förtryck som återfinns i terapeutiska samhällen är sannerligen inte subtilt utan handfast och rentav brutalt. Jag tänker på gruppträck, social kontroll och auktoritära ledarpersonligheters hänsynslösa utspel. Jag tycker att det hör till en duktig miljöterapeuts talanger att upptäcka och stävja sådant på ett sätt som ger lärdom för framtiden.

Detta allra sista må leda mig över till det jag vill avrunda med och som jag tror är viktigast i det demokratiska samspelet mellan klienter och personal. Det är analysen av institutionen, maktstrukturen, gruppstrukturen. Skendemokrati och manipulation måste kunna avslöjas, ty då skadar de inte utan kan vändas i lärorika erfarenheter.

Jämlikheten mellan personal och klienter kräver tilltro till varandras resurser och goda vilja.

Det måste helt enkelt finnas utrymme för misstag och dåliga beslut. Konsekvenserna av sådant får inte berövas kollektivet genom livräddningsaktioner av personalen.

Personal har lika stor rätt och skyldighet att prata för vad som tycks vara rätt, utveckla sina åsikter, påverka, vädja, protestera.

Klientdemokratin får inte vara skylten på en lekstuga där de ansvarskännande föräldrasubstituten bland personalen ständigt är beredda att ingripa och ställa tillrätta. Det måste helt enkelt finnas utrymme för misstag och dåliga beslut. Konsekvenserna av sådant får inte berövas kollektivet genom livräddningsaktioner av personalen.

Det är löjligt när personal inte vågar vara duktig, inte vill lägga sig i och påverka: demokratin är dubbelverkande, den är inte en förmån för klienterna utan något som reglerar allas situation på ett terapeutiskt samhälle av äkta halt. Personal har lika stor rätt och skyldighet att prata för vad som tycks vara rätt, utveckla sina åsikter, påverka, vädja, protestera. Som i allt medmänskligt sammanhang skall man givetvis visa generositet, lämna andra utrymme, lära sig att lyssna och ta intryck.

Att klä ut sig till klient

Jag har sett personal i terapeutiska samhällen ha svårt med sin roller, åtminstone i början av verksamheten: klä ut sig till klienter, försöka identifiera sig med klienterna, anamma klienternas språk, simulera problem, försöka leva något slags munkliv i nykterhet och kyskhet. Det måste vara lika destruktivt som att utnyttja klienterna som supbröder eller sexualobjekt. Och det är dömt att avslöjas. Det är som att förneka existensen av klassamhället genom att klä ut sig till proletär.

Demokrati är ju inte, som påstods i gamla tiders högerpropaganda, detsamma som "nivellering". Alla behöver inte vara likadana. Man får vara duktig. Den som inte sökt hjälp för alkoholproblem kan mycket väl ta sig en pärla därhemma efter arbetets slut. Och man saknar anledning att vare sig skämmas eller bli indignerad över att patienter får sjukpenning och vårdpersonal lyfter lön. Demokrati bygger på respekt för varandra och ärlighet är dess kännetecken. Trots vilja till klient-

demokrati kommer det att finnas ojämnlighet mellan personal och klienter. Om den framställs öppet kan den analyseras, begripas, korrigeras där så är möjligt. Den kan väcka förargelse och stridigheter, men den blir ingen hemlig kräftsvulst.

Så, alltså: inte bara att klientdemokrati vid skärskådande visar sig vara något svårfångat (som kanske i praktisk form bara kan blomma ut i institutioner, och helst i institutioner som icke har offentliga myndigheter som huvudman), utan där man hittar detta fina och sällsynta, så är det behäftat med inskränkningar. Demokratien är in-

snärjd och ständigt hotad, precis som överallt annars.

Vakthållningen kring demokratin är en moralisk plikt, en mänsklig utmaning; är den också en psykoterapeutisk teknik och en uppgift för social träning?

Varför har vi demokrati i vårt samhälle? För att leva rikare och lyckligare och rättvisare? Finns det andra skäl för klientdemokratin? Är målen för psykoterapi några andra?

Utropstecken får ni sätta dit själva!

GRAVDAL SYKEHUS

Ved Gravdal sykehus i Nord-Norge er stillinger ledige for anestesisykepleiere.

Stillingene lønnes i h. h. t. gjeldende overenskomst i lønnstrinn 10—16, dvs. kr. 49 887,—/65 793,— pr. år.

Forøvrig gjelder fylkeskommunale ansettelsesvilkår. Ved tiltredelse må det framlegges helseattest av ny dato. Hus skaffes. Reiseutgifter dekkes på bestemte vilkår. Stedet har en pen beliggenhet med rike muligheter for friluftsliv.

Nærm. oppl. v/adm. oversykepleier.

Søknad sendes Gravdal sykehus, 8372 Gravdal, Norge.